

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

3

XIX

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1971

STÚDIE

Viera Urbanová, Ondrej Braxatoris a jeho význam pre počiatky slovenského národopisu	353
Karol Andel — Michal Markuš, Ľudový transport v strednom Zemplíne	377
Naďa Valášková-Šurkalová, Prejavý teritoriálnej diferenciacie v rámci jednej dediny	413
Soňa Burlasová, Vplyv dvojakeho osídlenia na piesňový folklór Selenče I	437

MATERIÁLY — ARCHÍV

Rudolf Žatko, Spoločenská a duchovná kultúra Slovákov v Maďarsku I	477
--	-----

ROZHLADY

Mikuláš Mušíňka, Volodymyr Hnatuk (1871—1926)	501
Andrej Sulitka, Za ľudovým umelcom Matejom Pitoňákom zo Ždiaru	504
Bohuslav Beneš, Folkloristický festival Strážnice 1970	504
Elena Prandová, Odborný seminár pracovníkov knižničnoinformačnej siete SAV	506

RECENZIE A REFERÁTY

Václav Frolec, Kulturní společenství a interetnické vzťahy v lidovém stavitelství v Podunají (Ján Botík)	507
Ladislav Galko, Kytica slovenských ľudových piesní (Svetozár Švehlák)	508
Za rozvoj tradícií ľudovej keramiky na Slovensku (Zborn.) (Ester Plicková)	509
Mikuláš Mušíňka, Sribna rosa (Naďa Valášková-Šurkalová)	510
Edit Fél — Tamás Hofer, Proper Peasants (Soňa Švecová)	511
János Manga, Ünnepek, szokások az Ipoly mentén (Michal Markuš)	513
V. M. Skrypka, Ukrajinška, češka ta slovačka narodna lirika (Ján Komorovský)	514
L. R. Barah, Belaruskja kazka. (Mikuláš Mušíňka)	515
Christiane Agricola, Schottische Sagen (Mária Kosová)	517
Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungarice, r. 18, 1968 (Viera Urbanová)	518
Johannes C. Andersen, Myths and Legends of the Polynesians (Viktor Krupa)	519

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Вера Урбанцева, Ондрей Браксаторис и его значение при возникновении словацкой этнографии	353
Карол Андел — Михал Маркуш, Народный транспорт в среднем Земплине	377
Надя Валашкова-Шуркалова, Проявления территориальной дифференциации в рамках одной деревни	413
Соња Бурласова, Влияние двойкого заселения на песенный фольклор Селенче I	437

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Рудольф Жатко, Общественная и духовная культура Словаков в Венгрии I	477
--	-----

ОБЗОРЫ

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

MATERIÁLY – ARCHÍV

SPOLOČENSKÁ A DUCHOVNÁ KULTÚRA SLOVÁKOV
V MAĎARSKU*

RUDOLF ŽATKO

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Úvod

Táto práca zhrňa výsledky národopisného výskumu medzi Slovákami v Maďarsku roku 1946, a to materiál zo spoločenskej a duchovnej kultúry. K terénnemu výskumu došlo v čase propagačnej a náborovej akcie, konanej podľa II. a III. článku československo-maďarskej medzištátnej dohody o výmene obyvateľstva z 27. februára 1946. Osnovatelia výskumnej akcie rýchlo zmobilizovali štáb pracovníkov niektorých vlastivedných odborov, a to dialektológie, národopisu a sociografie, a určili im za úlohu zozbierať v Maďarsku počas trvania akcie, teda v pomerne krátkom čase, materiál svojho výskumného odboru.

Nebolo možné v náhlosti vypracovať podrobný a presný plán výskumu ani sa záväzne dohodnúť, čo by mal kto z malej skupiny národopisných pracovníkov počas výskumu kultúry slovenského ľudu v Maďarsku sledovať. Členmi národopisnej skupiny,

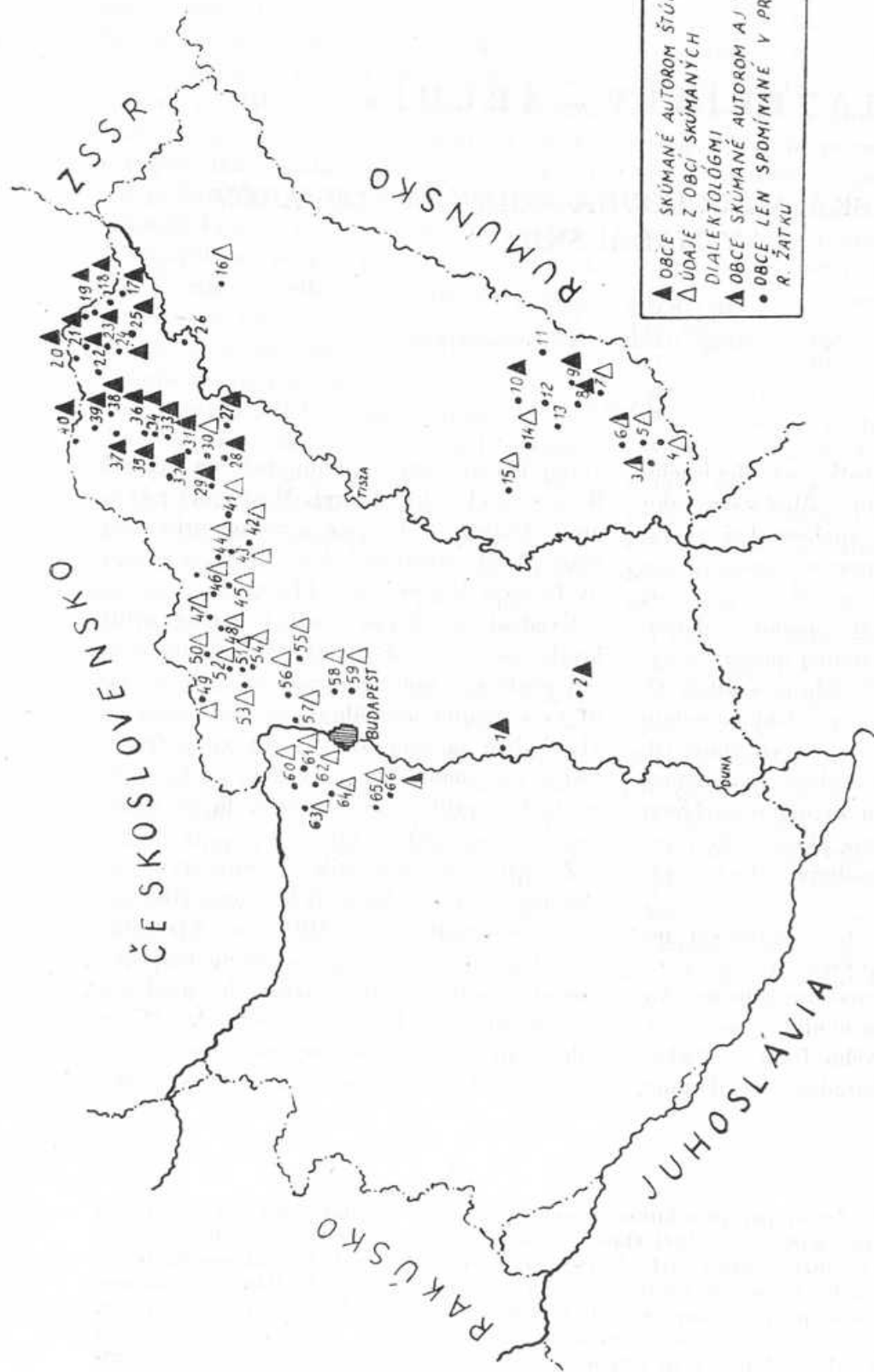
ktorej bol zverený výskum, boli dr. Rudolf Bednárík, dr. Andrej Melicherčík, prof. Andrej Polonec a autor prítomnej práce. Výskumníkom bol k dispozícii matičný fotograf Eugen Lazišťan.

Uvedení národopisci boli v teréne príliš krátky čas — tri až päť týždňov. Všetci museli predčasne zanechať pracovné pole a vrátiť sa k svojim normálnym povinnostiam vo vlasti. Len ja som mal trochu viac šťastia, keďže som mohol konať výskum od 12. marca do 15. apríla a od 28. apríla do 14. mája, teda zhruba sedem týždňov.

Za tento čas som stihol prejsť štyri výskumné oblasti: oblasť Békéšcáby, Kiskőrösa, Sátoraljaujhelya a Miškovca. Východiskom každodenných ciest do terénu boli spomenuté mestá, sídla oblastných úradovní Čs. presídľovacej komisie v Maďarsku. Podľa toho, ako sa to práve najlepšie hodilo, ponavštevoval som význačnejšie slovenské obce

* Poznámka redakcie.

Autor príspevku R. Žatko pri prieskume slovenských obcí v Maďarsku roku 1946 za okolností, ktoré bližšie rozvádza v úvodnej stati, získal materiál z oblasti duchovnej kultúry Slovákov v Maďarsku. Pretože značná časť obyvateľstva zo skúmaných lokalít presídlila do Československa, ako aj preto, že nebolo možné v ďalších rokoch realizovať hĺbkové výskumy, získaný materiál ostal vo svojej pôvodnej torzovitej podobe, no na druhej strane z rovnakých príčin predstavuje cenný a ojedinelý dokument o duchovnej kultúre Slovákov v Maďarsku v polovici štyridsiatych rokov. Autor celú prácu pod názvom Spoločenská a duchovná kultúra Slovákov v Maďarsku napísal v prvých rokoch po ukončení prieskumu a rozvrhol do 10 kapitol. Preto je v prevažnej miere i odrazom stavu vedeckovýskumnej práce v slovenskej etnografii koncom štyridsiatych rokov. Vydanie práce sa v tom čase neuskutočnilo. Redakcia časopisu Slovenský národopis rozhodla sa publikovať ju na pokračovanie vo forme materiálových príspevkov. Týmto uverejnením chce dosiahť v rukopise zostávajúce state práce sprístupniť vedeckým pracovníkom i čitateľskej verejnosti časopisu.

Ozr. 1. Mapa slovenských lokalít v Maďarsku, v ktorých sa r. 1946 vykonal výskum. Podľa návrhu autora prekreslila M. Patrnáková. — 1. Dunaegyháza, 2. Kiskőrös, 3. Csanádalberty, 4. Pityvaros, 5. Ambrozfalva, 6. Tótkomlós, 7. Nagybánhegyes, 8. Sopronské sálaše, 9. Békésesaba, 10. Mezőberény, 11. Doboz, 12. P. Földvár, 13. Gerendás, 14. Kondoros, 15. Szarvas, 16. Nyiregyháza, 17. Sátoraljaújhely, 18. Rudabányácska, 19. Alsóregmec, 20. Hollóháza, 21. Kishuta, 22. Nagyhuta, 23. Vágashuta, 24. Háromhuta, 25. Komlócska, 26. Tokaj, 27. Görömböly, 28. Répáshuta, 29. Bükszentkereszt, 30. Bükszentlászló, 31. Miskolc, 32. Diósgyőr, 33. Szirmabesenyő, 34. Pálfa, 35. Perecesbánya, 36. Múcsony, 37. Búdóskút, 38. Ládhesenyő, 39. Mártonyi, 40. Derékn, 41. Szuhahuta, 42. Mátraszentimre, 43. M. Sz. László, 44. M. Sz. István, 45. Sámsónháza, 46. Lucfalva, 47. Patvarc, 48. Szűgy, 49. Ipolyszög, 50. Terény, 51. Alsó Petény, 52. Felső Petény, 53. Osagárd, 54. Galaguta, 55. Zsidó, 56. Vácratót, 57. Szód, 58. Csömör, 59. Cinkota, 60. Kesztfőc, 61. Pilisszántó, 62. Piliscsaba, 63. Sárísáp, 64. Perbály, 65. Sósút, 66. Tárnok.

Obr. 2. Ulica a typy domov v Tótkomlósi (Slovenský Komláš). Foto E. Lazišťan, 1946.

danej oblasti pešo alebo autom. Tak v oblasti Kiskőröša som sa zdržal len týždeň, kým v ostatných troch po dva týždne.

Materiál, ktorý sa mi podarilo zozbierať a zapísať osobne v týchto štyroch oblastiach, tvorí základ práce.

Národopisný výskum sa konal súbežne s propagačnou akciou medzi Slovákami v Maďarsku. Úspech presídľovacej akcie bol vtedy prvoradým záujmom nášho štátu, výskumná akcia bola k nej pripojená. Skupina výskumníkov netvorila samostatné teleso, vybavené potrebnými technickými a finančnými prostriedkami a pomôckami, napr. jednotliví členovia sociografickej skupiny sa zdržovali týždeň-dva v určitej oblasti, vozili sa denne s propagandistami po dedinách, v ktorých bývali Slováci, a podľa toho, koľko sa na mieste zdržali, poušľovali sa aj oni využiť krátky čas na výskumnú akciu. Keď im šťastie prišlo, urobili za dve-tri hodiny veľa, v opačnom prípade málo alebo nič. Niekde sa veľmi ťažko dal získať čo i len skromný informačný materiál a do niektorých slovenských obcí sa výskumník, viazaný dopravne a časove ohľadmi na hlavný cieľ presídľovacej akcie, vôbec nemohol dostať, i keď ho to viedol jeho prvoradý záujem.

O týchto všeobecne načrtnutých podmienkach výskumnej akcie medzi Slovákami v Maďarsku sa už bol rozpísal dr. Jozef Štolc v úvode svojho diela *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*.¹

Prevažnú časť materiálu zhrnutého v tejto

štúdiu tvoria moje vlastné zápisy. Sú to údaje od 48 informátorov zo štyroch mnou navštívených oblastí Maďarska. (Pozri situačnú mapu.) Dopĺňajú ich drobné zvykoslovné údaje a pomerne hojné folklórne doklady z druhej ruky, a to zväčša z oblastí, ktoré som sám nenavštívil. Vyexcerpoval som ich z nárečových zápiskov prof. Pavla Ondruša a prof. Konštantína Palkoviča, ktoré mi spomenutí autori ochotne dali k dispozícii, za čo im na tomto mieste úprimne ďakujem.

Mená informátorov v štúdiu neuvádzam, najmä preto nie, že ma o to väčšinou sami žiadali.

Náš terénny výskum nebolo možné konať dôsledne metodicky. Na závalu bolo už jeho krátke trvanie. Na začiatku sa myslelo, že potrvá tri mesiace, teda celý čas trvania propagačnej a náborovej akcie. V skutočnosti však väčšina členov národopisnej skupiny bola odvolaná už po troch-piatich týždňoch a ja po siedmich týždňoch. Druhou, o nič menšou závadou bola veľká roztrúsenosť sídel slovenskej menšiny v Maďarsku. To si vynútilo zriadenie vyše 20 oblastných úradovní Čs. presídľovacej komisie v Budapešti. Sídlá oblastných úradovní boli východiskovými bodmi každodenných národopisných ciest do terénu. Výskumný plán predvídaval, že sa výskumník zdrží v jednotlivých oblastiach najviac 1–2 týždne; na každého etnografa pripadlo navštíviť a spracovať 7–8 oblastí. Pre zaujímavosť uvádzam, že mne boli pôvodne určené na výskum tieto ob-

¹ Vyšlo ako I. zväzok série *Slováci v Maďarsku* v SAVU nákladom Štát. nakladateľstva v Bratislave r. 1949.

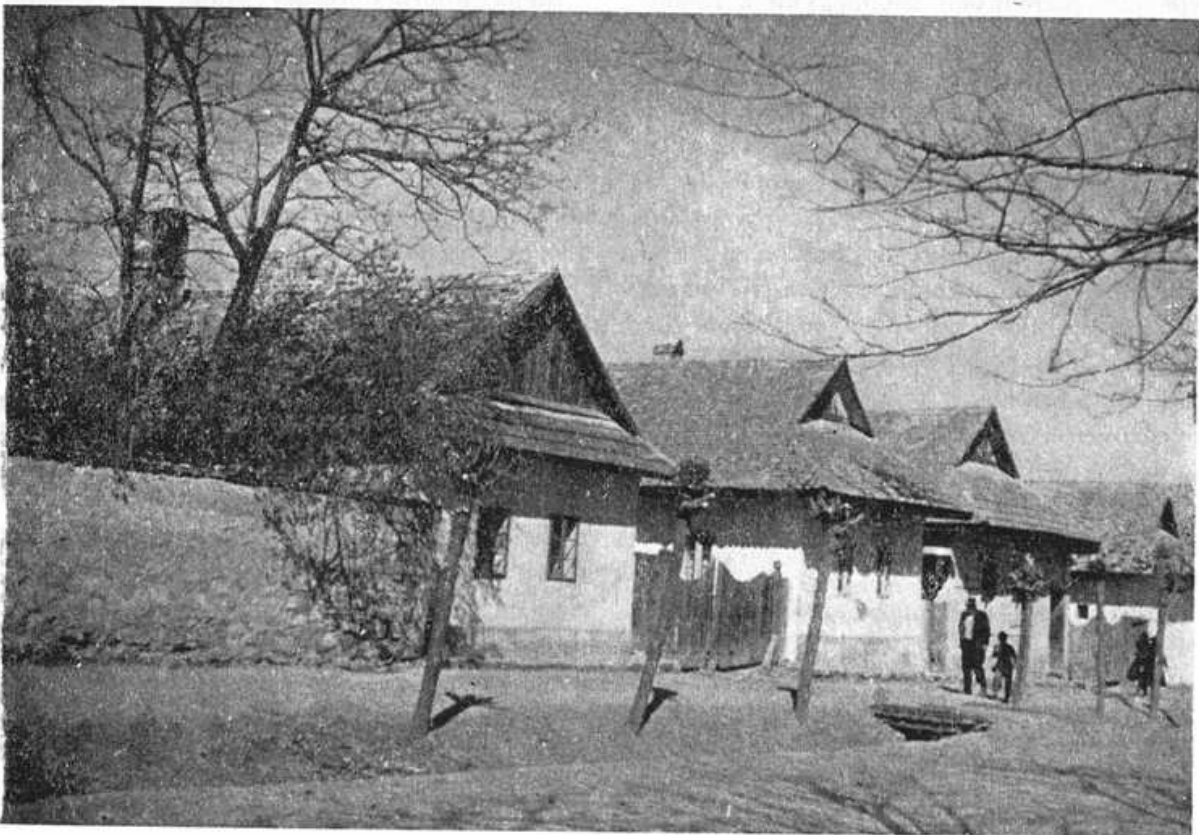
Obr. 3. Ulica a typy domov v Tótkomlóši (Slovenský Komlós). Foto E. Lazišťan, 1946.

lasti: Békéscaba, Kiskőrös, Sáropatak, Salgótarján, Balassagyarmat, Nógrád, Esztergom a Bánhida.

I rozvrhnutie rozsiahlej etnografickej látky medzi účastníkov výskumu bolo rovnako nereálne. Na čo by v normálnych pracovných podmienkach nebolo stačilo ani dvadsať dobre pripravených a všetkými potrebnými prostriedkami a pomôckami zaopatrených národopiscov, to za krajne nepriaznivých okolností a v najkratšom čase mali

zvládnuť štyria ľudia bez nutného výstroja. Postavení z čista-jasna pred obrovskú úlohu vzali na seba príliš veľký záväzok. Čoskoro potom sa ukázalo, že menej by bolo bývalo viac. Preto i maximalistická zásada, ktorou sa riadia národopisci-zberatelia v teréne: Zachytiť všetko všade!, musela pod tlakom skutočnosti podľahnúť modifikácii: Zachytiť všetko, čo sa za daných možností zachytiť dá!

Keď som po skončení výskumnej akcie,

Obr. 4. Rad domov v obci Szűgy (Sudice). Foto E. Lazišťan, 1946.

postavený pred úlohu spracovať získaný materiál, znova prečítal, zvážil a kriticky zhodnotil výsledky svojej práce, zistil som, že sa nahromadený materiál nehodí na náročnejšie spracovanie. Vzhľadom na jeho medzery, nedostatky a nekompaktnosť nedali sa z neho utvoriť nielen sýte obrazy, ale ani vyhovujúce národopisné náčrty skúmaných oblastí.

Monografické spracovanie slovenských oblastí Maďarska by bezpochyby bolo bývalo najzáslušnejším činom a najväčším prínosom do slovenskej národopisnej literatúry, ktorá sa bez základných prác tohto druhu natrvalo nemôže zaobiť. K takému úmyslu nabádala i vzorná monografia nyiregyházske Slovákov od Michala M a r k u š a,² dosiaľ jediná väčšia práca od Slováka, všímajúca si slovenské prostredie v Maďarsku.

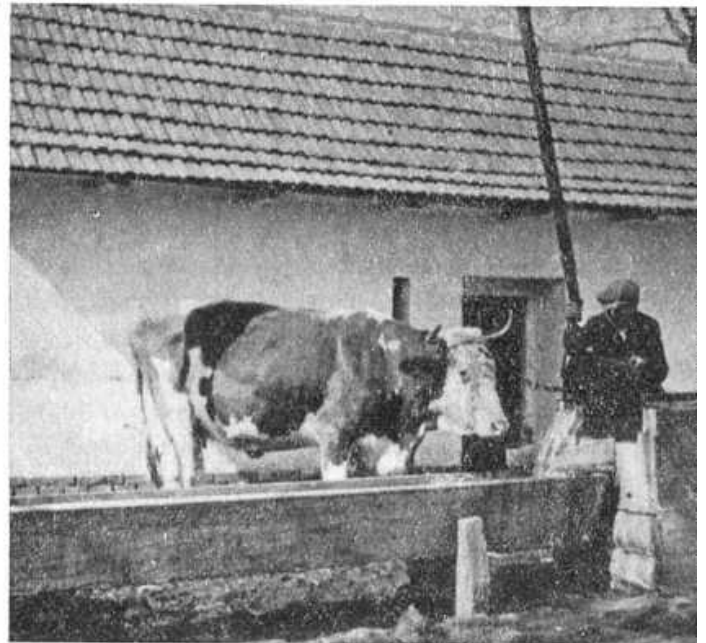
Preto nebolo možné pomýšľať na nejaké závery na základe porovnania. Pri pokuse o porovnanie slovenskej ľudovej kultúry danej oblasti s ľudovou kultúrou maďarského okolia som sa nemohol oprieť o vlastnú znalosť života a tvorby maďarského ľudu, aby som mohol posúdiť, čo v kultúre slovenského ľudu dotýčajúcej oblasti Maďarska je pôvodné a čo prípadne bolo prevzaté od Maďarov. Maďarská národopisná literatúra, najmä novšia, bola mi v prvých povojnových rokoch nedostupná.

Vlastný kusý, neúplný materiál nedával dosť možností ani na utvorenie kompaktnějších celkov a nestačil na zobrazenie ľudového života väčších prirodzených oblastí, akou je napr. oblasť severovýchodného Maďarska, obývaná Slovákami hovoriacimi nárečiami východoslovenského typu, či iné časti slovenskej dolnozemskej enklávy. Takéto národopisné obrazy, keby sa bolo dalo k nim dospieť, boli by sa stali vhodným podkladom i pre ďalšie, teoretické štúdiá a porovnania s pôvodným, slovenským prostredím. Aby sa však mohli vôbec konať akékoľvek vývody na základe porovnania napr. tejto časti slovenskej dolnozemskej enklávy s adekvátnou oblasťou nášho Novohradu a Hontu, s ktorou je svojimi koreňmi spätá, k tomu by ne-

Obr. 5. *Salaš* pri Békéšcabe. Foto E. Lazišťan, 1946.

Obr. 6. Napájadlo pre dobytok na *salaši* pri Békéšcabe. Foto E. Lazišťan, 1946.

² Pozri M. M á r k u s, *A bokortanyák népe*, Budapest 1943.

vyhnutne bolo treba mať i širšie monografické spracovanie týchto bývalých historických stolíc. Ojedinelá úzka národopisná monografia³ a niekoľko skromných materiálových príspevkov, roztratených po starých časopisoch a zborníkoch, nielenže neumožňuje vyplnenie takejto ťažkej a zložitej úlohy, ale k nej ani nepobáda. To isté možno povedať aj o oblasti východného Slovenska, ktorá je materskou krajinou slovenského živilu, osídleného nekompaktne v severovýchodných pohraničných krajoch Maďarska.⁴

Po úvahách o výskumných možnostiach a spracovaní národopisného materiálu si ex post uvedomujem, akou významnou pomocou a oporou pri našom výskume mohlo byť predbežné poznanie zemepisného rozloženia slovenských nárečí v Maďarsku. Jazyk sa vyvíja v tesnom zväzku s kultúrou daného kmeňa či národa, preto aj výsledky nárečových a národopisných výskumov v niečom sa vzájomne dopĺňajú. Možno vysloviť hypotetický súd, že hranice dnešných nárečových oblastí sa zhruba kryjú s územnými hranicami bývalých etnických grúp, z ktorých procesom zjednotenia vznikol národ. Dialektológia umožňuje vyznačenie hraníc jednotlivých kmeňových skupín s takou dôkladnosťou a presnosťou, akej etnografia vzhľadom na iný druh materiálu dosiahnuť nemôže.

Tak napríklad z doterajších výsledkov nárečového bádania poznáme dosť presne hranice a znaky troch skupín nárečí u nás: nárečí typu západoslovenského, stredoslovenského a východoslovenského. Doterajšie výsledky slovenských národopiscov ešte nedovoľujú vymedzenie tých kultúrnodiferenčných znakov, ktoré charakterizujú spomenuté tri veľké oblasti slovenského jazykového územia. A predsa diferencovanosť ľudovej kultúry na území Slovenska, ktoré má tvar rozťahnutého pozdĺžnika a leží na veľmi exponovanom mieste Európy, kde sa v priebehu vekov stýkali a na seba narážali kultúry rozličných národov, nikoho neprekvapuje.

O kompaktnosti slovenských sídel v Ma-

ďarsku vôbec nemôže byť reči, iba ak v teoretickom slova zmysle. A jednako čo do rozloženia a diferencovanosti slovenských nárečí a teda i kultúry slovenského ľudu v Maďarsku možno vysloviť dôvodmi podložený náhľad, že sú tu pomery obdobné ako na Slovensku, len vari trochu zložitejšie. Materiál a skúsenosti nadobudnuté za nášho krátkotrvajúceho výskumu nemohli, pravdaže, stačiť na podanie výraznej charakteristiky života a kultúry slovenskej menšiny v Maďarsku. Splnenie tejto úlohy mohol zaistiť len dôkladný, metodicky a systematicky vedený a na dlhšie trvanie vypočítaný národopisný výskum, ktorý okrem toho by sa bol musel oprieť o výsledky predchádzajúcich výskumov v rámci pomocných vied národopisu, medzi nimi aj dialektológie.

Nemienim týmto preceňovať význam dialektologických výskumov pre národopis; jazykové fakty sú kultúrne javy takej povahy, ktoré sa bezpochyby najľahšie a najpresnejšie dajú vyznačiť, nie sú však pre spomenuté určenie regionálnej či kultúrnej odlišnosti týchto oblastí jediné, ba ani nie najdôležitejšie. Veď napr. etnografická odlišnosť východného Slovenska od stredného Slovenska je oveľa značnejšia než jazyková. Podobne možno hovoriť o národopisnej odlišnosti Kysúc od malokarpatského Záhoria, prípadne od stredoslovenského Pohronia. Etnografické fakty neraz prerastajú hranice oblastí nárečových a vôbec jazykových. Ich expanzívna sila nemusí teda závisieť od faktu jazykovej expanzie, spočíva ponajviac v prevahe, či sile jedného regiónu kultúry nad kultúrou druhého regiónu.

Tieto spomenuté úvahy naznačujú, že moja práca o spoločenskej a duchovnej kultúre Slovákov v Maďarsku nemôže sa chápať ako národopisný pendant k už spomenutej Štolcovej knihe o slovenských nárečiach v Maďarsku. Vznikla síce za rovnakých podmienok a má podobné náukové zameranie, keďže však je založená na materiáli iného druhu, má aj celkom iný charakter. Metodologické rozdiely pri zbieraní a spracovaní materiálu a napokon i materiál sám pri tej-

³ Myslí sa tu K. A. Medveckého monografia *Detva* z roku 1905.

⁴ Uvedené konštatovanie zodpovedá stavu v prvých rokoch po druhej svetovej vojne, čiastočne i dnes.

Obr. 7. *Báta* Beňo s rodinou pri obede, Tótkomlós. Foto E. Lazišťan, 1946.

ktorej vede určujú náukové ciele a postup práce pri ich dosahovaní.

V mojom prípade nebolo teda na mieste stavať si vysoké vedecké ciele. Obsah a rozsah zozbieraného materiálu rozhodli o charaktere mojej práce ako celku a stanovili metódu jej spracovania. Použil som metódu vedeckého opisu a materiál som zhrnul do celku. Ináč práca sa skladá z dvoch častí: prvá, rozvrhnutá do piatich statí, vyčerpáva do určitej miery látku spoločenskej kultúry a druhá v desiatich statiach látku duchovnej kultúry slovenského ľudu v Maďarsku, a to takto: Úvod. Zvyky pri narodení dieťaťa. Svadobné zvyky.⁵ Pohrebné zvyky. Výročité a príležitostné zvyky. Spoločenský život. Viera v duchov. Povery, čary a veštby.

Ľudové liečenie. Ľudové rozprávky. Ľudové piesne čabianske. Príslovia, porekadlá a povrávky. Hádanky.⁶ Betlehemske hry.⁷ Hry a zábavy mládeže. Literatúra.

Rozsah jednotlivých statí bol vopred daný množstvom zozbieraných národopisných faktov. Pridržal som sa zásady zahrnúť do tohto syntetického celku celý obsah svojich zápiskov, pravdaže, s tým obmedzením, aby sa veci pokiaľ možno neopakovali. Verím, že i takto spracovaný materiál má svoj význam a účel; môže a má poslúžiť ako utriedená zásoba pre ďalšie práce. Z nej a z podobných prác môže časom vyrásť veľkolepá stavba našej národopisnej vedy, bohatý prameň poznania hodnôt, ktorých tvorcom a prechovávateľom je náš ľud.

⁵ Táto stať vyšla aj osobitne tlačou. Pozri R. Žatko, *Svadba u Slovákov v Maďarsku*, Národopisný sborník 9, 1950, 172–197.

⁶ Prvá (teoretická) časť tejto state bola uverejnená pod názvom *Slovenské hádanky* v časopise Slovo a tvar 2, 1948, 47–51 a druhá časť (materiál) pod názvom *Hádanky Slovákov v Maďarsku* v Slovenskom národopise 7, 1959, 129–131.

⁷ Tak isto táto stať bola odtlačená v čiastočnom prepracovaní. Pozri R. Žatko, *Príspevky k štúdiu slovenských betlehemskejch hier*, Slovenský národopis 4, 1956, 117–156.

Obr. 8. Gazdovský dvor v Pitvaroši. Foto E. Lazišťan, 1946.

Napokon sa svedčí, aby som venoval vďačnú spomienku všetkým, čo akýmkoľvek spôsobom prispeli ku vzniku tejto práce. S radosťou a s vďakou spomínam najmä na rodácku lásku a dobroprajnosť tých mnohých dobrých ľudí, ktorých tu nemôžem vymenovať a ktorí mi s takou ochotou podávali svoje informácie.

Osobitnou vďakou som zaviazaný priateľovi dr. Michalovi Markušovi, bývalému kustosovi Maďarského národopisného múzea v Budapešti, za sprostredkovanie dokumentárneho obrázkového materiálu a správe menovanej ustanovizne za dovoľenie použiť ho v mojej práci; ďalej p. Eugenovi La-

zišťanovi za jeho obrázky a prípravu obrazovej prílohy do tlače, z ktorej tu časť snímok použijeme.

Poznamenávam, že pôvodcom state o ľudových piesňach čabianskych je miestny rodák, dnes už nebohý učiteľ Ján Krasko.

Túto prácu som písal od júla 1946 do polovice januára 1948. Keďže práve v tomto čase prebiehal historický akt presídľovania našich rodných bratov z Maďarska, bol som stále myslou pri tých, čo sa návratom do zeme otcov rozhodli spolu s nami budovať šťastný domov v staronovej vlasti. Im tiež predovšetkým venujem túto svoju prácu.

Zvyky pri narodení dieťaťa

Zdravé dedinské spoločenstvo má rado deti a žiada si početné potomstvo. Vo všeobecnosti však na dedine majú radšej chlapcov, lebo v gazdovstve vykonávajú platnejšie služby a s ich výchovou sú spojené menšie

trovy a starosti. Niekde zas ako prvé dieťa skôr vítajú dievča, najmä matky, ktorým sú dcéry užitočnejšie pri výchove ďalších detí a v domácnosti. Tak vravia: „Ket *ňemam* *dziŕče*, *ňemam* *dzecka*“ (Múcsony, oblasť

⁸ Protí jednotetstvu a v súvislosti s ním o problémoch depopulácie v niektorých evanjelických krajoch na Slovensku, v Maďarsku i v Juhoslávii sa veľa pohovorilo i popísalo najmä v období medzi dvoma svetovými vojnami. Pozri napr. tieto články v novinách: J. Janoška, *Jednotetstvo*, Národná jednota 1, 1921, č. 3 (6. máj), str. 1; (L. Bazovský), *Nákaza jednotetstva vnika i do tela slovenského národa*. Národné noviny 60, 1929, č. 78 (5. júl); J. Maliak, *Protí jednotetstvu v slovenských obciach*. Ako upadol do jednotetstva Petrovec v SHS. Národné noviny 60, 1929, č. 85 (24. júl), str. 2–3 a č. 86 (26. júl), str. 2–3.

Miškovce). Miestami dochádza i ku svárom medzi manželmi: „Načo vŕaj dievča, prečo nie je chlapec?“ (Kiskörös).

V niektorých krajoch Maďarska obývaných Slovákmi udržuje sa vplyvom Maďarov a z pohnútok hospodárskych (aby sa gazdovstvá netrhalí, nerozpadali) systém jednotstva, prípadne dvojdetstva.⁸ Sú to kraje s evanjelickým obyvateľstvom, ako Čanádska stolica, oblasť Kisköröša, Novohrad a pod. Tu priam znevažujú neraz takú ženu, čo má veľa detí, a závidia takej, čo nemá detí, lebo vŕaj — okrem iných ohľadov — je slobodnejšia a nemá oštaru. V krajoch s katolíckym, prípadne s gréckokatolíckym obyvateľstvom (Sátoraljaújhely, Miškovce a i.) neplodnú ženu odsudzujú ako nedobru, že jej pánboh preto nedá detí, lebo si ich nezaslúži. Podobne ohovárajú takú, ktorá sa bráni potomstvu, pokiaľ je ešte mladá (Múcsony). Inak deti bez ohľadu na pohlavie prijímajú ako požehnanie, dar boží, hovoriac: „Jag už boh da (t. j. detí), ta naj lem budu zdrave a mocne“ (Múcsony).

Proti tehotnosti sa ženy bránia prirodzene tak, že sa stráňia, bočia od svojich mužov alebo v pozitívnom prípade — ak už zbadali, že sú v požehnanom stave — hľadajú pomoc u dedinských báb, prípadne u pokútnych lekárov. Potraty sú dosť časté. Normálne si ich ženy samy spôsobujú neopatrnými pohybmi, dvíhaním ťarchy a prechladnutím. Ak má žena v 5.—6. mesiaci ťarchavosti potrat, vraví sa, že *zloží* (Múcsony).⁹ Vyskytujú sa aj povolené potraty, najmä u žien trpiacich málokrvnosťou, chorľavosťou a tiež u takých, čo už nechcú mať viac detí.

Proti neplodnosti sa užívajú rozličné lieky, najmä rastlinné (napr. odvar z harmančeka). Pobožné ženy skladajú nádej v božiu pomoc, modliac sa za požehnanie na potomstve, dávajú odslúžiť omše na ten úmysel a účastnia sa na púfah.

Čas ťarchavosti. Ťarchavá (tehotná) žena sa v Múcsonyi nazýva *blahoslavenou*,¹⁰ žartovne „*kvoči jak kura*“, „*jaka si tlusta, tíješ do koritka*“. Jej stav poznať na tvári,

Obr. 9. Vnútrajšok maľovanej izby v Tótkomlósi. V pozadi svadobná postel s perinami. Foto E. Lazišťan, 1946.

očiah; niektorá má tvár *premeňetu*, *ostudeňetu*, oči akési mútne, nezvyčajné (Múcsony). Ak má mať chlapca, napospol vŕaj dostáva ťfaky na tvár (Kiskörös). Podľa tvaru brucha budúcej matky usudzuje sa všeobecne na pohlavie novorodenca; ak je žena široká v križoch, čo poznať aj zozadu, bude mať dievča, ak však má vysoké, kopčité brucho, bude mať chlapca. Inú mienku vyslovila jedna babka v Kisköröši, tvrdiac, že to závisí od stupňa túžby či žiadosti jedného z rodičov: ak má žena väčšiu žiadosť, bude dievča, ak muž, bude chlapec. Tamtiež sa vraví, že tá žena, ktorá v čase ťarchavosti baží za sladkosťami, bude mať dievča.

Ťarchavá žena má na seba dávať pozor a zachovávať rozličné príkazy a zákazy. Nesmie napr.: dvíhať ťarchy, aby sa jej dieťa v živote neodtrhlo; konať dlhú cestu; skákať cez plot; stáť alebo sa kúpať v studenej vode — prať a drhnúť dlážku môže. Keď premrzne ťarchavá žena, má vŕaj malé v jej živote bolesti, *žraňe* (Múcsony). Ďalej sa má chrániť zvady, zloby, lebo vŕaj i na dieťa sa tá nálada prenáša, má sa vyhýbať strašidelným miestam, križným cestám cez poludnie a o polnoci, aby sa nenaľakala. V prípade, že ju dačo vydesilo, neslobodno jej nazad sa ohliadnuť.

⁹ Tamtiež sa pre potrat používa termín *sklada*.

¹⁰ Tamtiež žena v čezí, na Čabe *ťarchavá*.

Obr. 10. Matka s dieťaťom, Galgaguta, Foto E. Lazišťan, 1946.

Okrem týchto zákazov a rád prirodzenej povahy načím žene v pozhnanom stave zachovávať zákazy čarodejnej povahy, a to: chrániť sa pred urieknutím čiže pred zlými očami cudzích ľudí a pred vlastným zahľadenním sa na niečo škaredé. Dieťaťku v živote to však neuškodí, ak sa v pravom boku palcom a prstami ruky stisne.

V Múcsonyi mi vyprávali o týchto účinkoch zahľadennia sa:

Obr. 12. Dievčatko v belčove, okolie Matry. Foto E. Lazišťan, 1946.

Obr. 11. Dievčatko v korýtku na dvore, Szűgy. Foto E. Lazišťan 1946.

Jedna sa zahľadela na barančeka a narodilo sa jej dieťa ako baranček; i pyštek malo, srstku na čele, výzor hlavy barančeka, aj rúčky, nôžky tak si skladalo ako baránok.

Inej tarchavej žene sa prihodilo pri kosení zbožia na poli, že muž zakosil myš. Odhodil ju, no trafil práve svojej žene na líce. Veľmi sa zľakla a jej dieťaťko sa narodilo so znakom: malo na líci srstku ako myš. A vraj driečna dievka z nej bola.

O materských znakov na tele dieťaťa v podobe maliny, čerešne, labute a pod. som často počul. Bývajú to niekedy účinky zahľadennia sa, inokedy tzv. zabaž a-

Obr. 13. Matka s dieťaťom, Mezőmegyer. Foto E. Lazišťan, 1946.

nia. Žene v požehnanom stave neslobodno odoprieť jedlo, po ktorom zatúžila, lebo by mohla zabažať. Pri nesplnenej ženinej túžbe po jedle vrah môže nastať i potrat.

Tarchavá žena nemôže byť kmotrou a nemá niesť cudzie dieťa ku krstu, lebo vrah by to malo za následok úmrtie krstňaťa alebo vlastného plodu (Múcsony).

Tarchavej žene sa tiež zakazuje vážiť sa, lebo by si tým svoj život mohla zväžiť (Čaba).

Ináč odporúča sa tarchavej — s ohľadom na jej zdravie a zdravý, normálny vývin plodu — zachovať určité hygienické a dieticke predpisy.

Zo zdravotných predpisov najdôležitejšie sú tieto: veľa sa pohybovať, mierne robiť, nosiť voľné šaty, často sa umývať i kúpať, ale nie tesne pred pôrodom z obavy, že by rodička alebo jej dieťa mohli prechladnúť. Namiesto toho sa odporúča tarchavej žene tzv. *suchi kúpeľ*, t. j. opierať sa krížmi o teplú pec, čo vrah zmiernuje a kráti pôrodné bolesti. A vôbec rodička sa má pred pôrodom zdržovať v teplej izbe, pri peči sedieť.

Diéta tarchavej ženy vyhovuje zhruba dnešným lekárskeým predpisom. Tarchavá môže jesť všetko radom. Z polievok sa jej odporúča najmä polievka hovädzia, nie veľmi silná (*juška*) a zeleninová (napr. karfiolová), mäsa všetkého druhu, najmä tefacie, neveľa cestovín, a to skôr pečivá ako varené cestá, a napokon veľa zeleniny (špenát, šalát a pod.) a ovocia, čo je veľmi dôležité pre zdravý vývin dieťaťa a tiež pre matku, aby vrah mala veľa krvi (Múcsony). A naopak neodporúčajú sa jej jedlá silno korenené, lebo dráždia.

Čo platí o jedle, neplatí o pití, lebo tarchavej nenačím veľa piť. Trochu domáceho (prírodného) vína a dobrej pálenky však jej nemôže zaškodiť a skôr podporuje ako škodí vzrastu a vývinu dieťaťa. Nemierne pitie alkoholických nápojov má aj podľa ľudového náhľadu za následok slabšiu telesnú konštitúciu a menšie duševné, najmä však rozumové schopnosti novorodeniátka.

Pôrod (krajové názvy: *pórot* (Kiskőrös), *poloch* (oblasť Miškovca). Ženu, pripravujúcu sa na pôrod, izolujú od okolia. Predtým spravidla (niekde i teraz) bol pre ňu vyhradený kútik izby, oddelený plachtou kú-

nicou (v Múcsonyi *zaslonou*), na okrajoch pekne vyšívanou a ozdobenou strapkami. Tam k nej okrem pôrodnej babky, matky a žien z blízkej rodiny nikto nemal prístupu, najmä nie mužský. Dnes však už ženy ponajviac nerodia v oddelenom kúte, ale v izbe, z ktorej v čase pôrodu vyvedú preč deti a mužských. Čas pôrodu niekedy taja, najmä keď ide o prespanku.

Pôrod nebýva vždy normálny, ale v mnohých prípadoch ťažký a trvá dlho, pričom trpí rodička veľké bolesti. Stáva sa to — podľa udania — zväčša ženám telesne slabým, chudým a starším. V takých prípadoch pomáhajú rodičke tak, že jej mastia a masírujú brucho, čo vrah utišuje bolesti a urýchľuje proces rodenia. Zvyčajne pripravuje ženu k pôrodu baba, pričom jej pomáhajú domáce ženy alebo skúsená susedka. Ona jej sníme všetko zbytočné šatstvo a ozdoby, nechajúc ju len vo voľnej košeli. Ona jej tiež radí, ako sa má správať, aby pôrod riadne prebiehal. Rodička napr. nemá klásť ruky za hlavu a pod. (Kiskőrös).

Rodička (v Múcsonyi *položnica*, v Sarvaši *postielkňa*) a jej najbližšie okolie sa vystavujú — podľa ľudových predstáv — vplyvu zlých síl a súčasne samy škodlivo vplývajú na všetko, s čím sa dostávajú do styku. Tým sa dá vysvetliť nutnosť rodiacu izolovať od ostatného sveta a chrániť ju pred zlými očami a pred bosorkami. Takú ochrannú funkciu majú rozličné predmety, ako kus železa, podkova, nôž, posvätené zlinky a i., ktoré sa kladú pod posteľ alebo do postele, konča rodičkinej hlavy. V Múcsonyi donedávna vysviacali posteľ šestonedielky, aby zabránili prístup bosorkám, ktoré vrah by sa mohli pokúsiť uškodiť rodičke, dieťa jej prečarovať a pod. Preto strkajú dieťaťu do perinky pátričky, pokým nie je pokrstené (Múcsony).

V ťažkej chvíľke modlia sa ženy pri posteli rodičky ruženec.

Po pôrode baba ošetrí najprv dieťa a potom matku. V Múcsonyi babu nazývajú žartovne *golanéni* a o rodičke sa žartovne vrah: „*Ta už si se vitrasla, mentovala?*“ (Múcsony) alebo *nasporila sa*, t. j. porodila (Kiskőrös).

Baba navštevuje šestonedielku, kým sa nezotaví. Trvá to 6—8 dní. Po vykonaní svojej úlohy dostane primeranú odmenu v peniazoch alebo v naturáliách.¹¹ Do vádzky ne-

smie šestonedielka vyjsť z izby, lebo je nečistá a mohla by škodlivo pôsobiť na svoje okolie. V Múcsonyi má dovolené najviac na chodbu vkročiť, ale v nijakom prípade opustiť strechu domu. Ak by predsa porušila tento zákaz a zahľadela sa na chotár, víchor a krupobitie by vraj zbili chotár tak ďaleko, ako dovidela.

Návštevy u šestonedielky sú nežiadúce, čo vidieť aj z toho, že miestnosť, v ktorej sa zdržuje, má starostlivo uzavreté a pozastierané okná, najmä na noc, aby šestonedielka bola chránená pred zvedavými zrakmi. Hneď po pôrode prichádzajú k nej na návštevu iba ženy z rodiny a známe, priateľky a nosia jej kdečo na posilnenie,¹² napr. sliepku na polievku, pampúchy, rétešu (závin), herouku (tortu), rozličné šüteműne (cukrové) a víno. Chudobnej pomáhajú aj hápkami pre malé. Pravdaže, slabá, pôrodom vyčerpaná matka smie spočiatku jesť iba máločo z týchto darov, nanajvýš trochu kuracej polievky, kúšтик mäsa, torty, vypíť niečo kávy, mlieka, prípadne vína.

Pár dní to trvá, kým rodička vstane z postele a môže sa pohybovať. V čase šestonedelia sa chráni ťažších domácich prác, iba o dieťa sa stará, zotrúvajúc väčšinu dňa a noci pri ňom. Do krstu ani ona ani dieťa nemôžu zostať samy a v noci musí lampa svietiť.

Šestonedelie niekde predlžujú až na 12 týždňov, v ktorom čase — podľa rady dedinskej baby — má sa šestonedielka varovať manželských stykov. Ak by málo šestonedelila a zavčasu začala obcovať s mužom, mohla by si vraj uškodiť na matku (Múcsony).

Postielka (v Múcsonyi *poscelka*). Niekedy sa dieťa narodí v blane (v košielke); také vraj bude šťastné. Ak postielka nevyjde hneď z matky, vtedy jej baba pomáha; hladí ju a mastí po bruchu, v nutnom prípade ju lekár *zaštepí* a postielku vytiahne rukami. Postielku zakopávajú do zeme alebo

do hnoja a tiež slamu z rodičkinej postele vyhadzujú na hnoj.

Stáva sa, že rodička pri pôrode umrie. O takej sa na mnohých miestach udržuje v ľude viera, že jej duch chodí (ako *šmertka* — Múcsony) dieťa *plekať*. Ináč máva odumretá matka zvyčajný pohreb, u evanjelikov, pravdaže, s osobitnou pohrebnou rečou.

Dieťa. Prvé dieťa dostáva zvyčajne meno otca alebo matky, ďalšie zasa — nie všade — podľa svätých v kalendári. V Kiskőröši sú najčastejšie tieto mená: *Pavel, Ondrej, István, Mihál, Sándor, Jóži, Jánoš, Antal, Ferenc, Dord; Era* (skratka z Erzsébet), *Ilona, Mariša, Zuza, Juliška, Žofka, Katka* atď. V Múcsonyi: *Jánoš, Mišo, Mihál, Ferko, Palko* a i.

Nedonosené dieťa sa volá *nečasne* (Múcsony). Dieťa narodené s *čiapočkou* (= v košielke) bude šťastlivé. Ak sa narodí so zubami, má to matka oznámiť rodine, nie je to dobre tajiť; v Kiskőröši sa také dieťa nazýva *tátoš* a je vraj *nie od dobrého ducha zrodeno*.

I dňu narodenia sa pripisuje význam: v pondelok narodené dieťa bude *lomhavé* (lenivé), v piatok — *nešťastlivé*, v nedeľu *pyšné a šťastlivé* (Múcsony).

Významný je tiež prvý kúpeľ; pripravuje ho baba. Dávnejšie dávala baba do prvého kúpeľa tzv. *štibrik* čiže voňavé pierko, ktoré potom vkladala dieťaťu do pupkovej rany, aby mu vraj vyšli *živie vlasi* (Kiskőrös). Dieťaťu sa miestami dáva do kúpeľa cukor, aby bolo vzácne. V Múcsonyi sa prilieva do kúpeľa trocha svätenej vody a otec doň vhadzuje striebornú (zriedkavo zlatú) mincu pre babu. Ak baba zbadá nejakú chybu, znetvoreninu na detskom tielku, ihneď ju ponapráva.

Po kúpaní zakrútiť dieťa najprv do starých šiat, aby bolo *starostlivuo* (Kiskőrös), aj prvé šaty preň šijú zo starej látky. Až potom dajú dieťa v perinke k matke do postele. Ona ho víta bozkom, čo po nej robia všetci

¹¹ V Kiskőröši dostávala počas inflácie r. 1946 každý deň zajesť a po službe 100 l vína od rodičov dieťaťa, k tomu osobitný dar od kmotry. V nevinohradníckych krajoch dostáva za odmenu kukuricu, vajcia, sliepky, slaninu a pod.

¹² V Mátraszentlászló, len čo sa roznesie zvesť o novom svetoobčanovi, hneď sa do domu rodičky nahrnie veľa žien, a jedlom, pitím, spievaním a tancovaním oslávia radostnú udalosť. (Zap. P. Ondrus.)

prítomní členovia rodiny, pričom aj otec príde pozrieť na ženu, opytuje sa jej, ako sa cíti, a odhaduje, na koho sa dieťa podalo. Niekde sa podobný obrad prijímania novorodenca do kruhu rodiny koná až po krste.

Prvý raz prikladá mať dieťa k prsiam asi po 24 hodinách a pomaly ho priúča cicať.

Pupok po odpadnutí starostlivo uschovávajú a dávajú ho dieťaťu rozviazať v 4. alebo 7. roku života; ak sa mu to podarí, bude vraj *múdruo, reznuo*, ak nie, bude *slabim rozumom* (Kiskőrös).

Dieťa v prvých dňoch ukazujú rodine, veľa však ho ukazovať, a najmä cudzím, neradno z obavy pred urieknutím, aby mu neprišlo z očí. Od úreku chránia dieťa umytím jeho očí večer i vo dne, keď sa dieťa ukladá do belčova na spánok. V Kiskőrösi mu mať vyutiera tváričku a oči okrajom spodníka, pričom vyriekne: „Ve meno Occe i Sína i Ducha svatého. Amen.“ V Dunaegyháze, na Čabe, v Múcsonyi a inde poznajú ešte tieto ochranné prostriedky proti urieknutiu: a) priväzujú dieťaťu na ľavú rúčku a na pravú nôžku motúz. Ak mu predsa niekto uškodil — i pri tom všetkom, že nosilo motúz —, vtedy cez drevené uhlie liali vodu do hrnčeka a tou vodou ho umyli, aby ozdravelo (Čaba); b) 7 na popol spálených kostí vložili do vody, ktorou umyli dieťa, takže pod ním zostala na zemi kaluž; vodu, ktorá zostala, napokon vyliali na čap dverí (Čaba); c) dajú 3 lyžičky vody do pohára a prelejú ju cez čap na dverách do druhého pohára. Ak sa z tých 3 lyžíc vody spraví 4 lyžice, vtedy vraj je to dieťa *zbituo očima*, v inom prípade nie. Nato zapália 3 *mašini* (zápalky). Keď už sú napolo zhorené, otrasú zhorené časti zápaliek do spomenutého pohára s vodou, ktorou potom tri razy spakruky umyjú dieťaťu tváričku. Naostatok mu ešte matka utrie opakom košeľe alebo okrajom spodničky trikrát spakruky očká (Dunaegyháza, Múcsony).

Keď sa dieťa niečoho naľakalo, liečili ho voľakedy takto: dali ho do koryta, prikryli pokrovcou a liali nad ním do hrnce s vriacou vodou olovo. Podľa vzhľadu olovej figúry potom usúdili na príčinu zľaknutia a hľadali primeraný prostriedok na liečenie (Čaba).

Keď chlapca prvý raz ostrihali, vlasy po-

Obr. 14. Dievka s dieťaťom (z r. 1935), Csömör. Fotoarchív Národopisného múzea v Budapešti.

zmetali, spálili a dymom ho okiadzali, aby neochorel (Čaba).

Pri prvej návšteve dieťaťa v starootcovskom dome bývalo na Čabe zvykom, že starí rodičia vložili vnúčaťu do perinky kúsok chleba alebo zlatý peniaz, aby bolo dobré ako ten kus chleba alebo vzácné ako zlato.

Dieťa podhodok (*podvršta*, Dunaegyháza). Eud všeobecne verí v existenciu podvrhnutých detí. Bosorky vraj majú špatné, neduživé, zakrpatené deti, a preto sa ich snažia zameniť za iné, zdravé deti. Preto sa tiež dieťaťu, pokiaľ nie je okrstené, strkajú do perinky pátričky (Múcsony), a preto musí v izbe nemlúvňata horieť v noci lampa, aby ho matka mala neustále na očiach. Neokrstené dieťa neslobodno vyniesť von z domu, aby mu zlé bytosti a živly (vietor, zima, slako) neuškodili. Do roka nesmie ani do zrkadla hľadieť; keby sa uzrelo v zrkadle, zľaklo by sa a nedalo by sa mu spomôcť, alebo — ako sa traduje v Dunaegyháze — *višli bi mu vláski aj rozumčok bi malo slabi*.

Mŕtvo narodené a neokrstené deti niekde pochovávajú na cintoríne s cirkevnými ob-

Obr. 15. Svadobná spoločnosť, Békéscsaba (snímka z r. 1944).

radmi (Dunaegyháza), väčšinou však ich len prosto zahrabú niekde na kraji cintorína. Také deti vraj idú do miesta večnej tmy (Múcsony). Za väčší hriech sa pokladá zabitie nevinného dieťaťa v matkinom živote ako vražda 80-ročného starca, lebo on vraj môže uzrieť kráľovstvo nebeské, ale ono nie (Görömböly pri Miškoveci).

Odstavenie dieťaťa. Matka nadája dieťa obyčajne 9–14 mesiacov. Od matkiných prs sa odstavuje tak, že si mať prikkladá k prsníku kefu alebo si prsník natrie sadzami, krémom na topánky, prípadne tuhou paprikou, aby sa dieťaťu ďalšie cicanie zošklivilo. Odlúčené dieťa neslobodno znova pridávať jednak z prirodzenej príčiny, že by mu nedobré mlieko mohlo zaškodiť, jednak tiež preto, že oči takého decka, keď dorastie, škodlivo vplývajú na ľudí i na statok (Múcsony).

Krst. Na krst sa pripravujú predovšetkým výberom mena pre dieťa a voľbou krstných rodičov. Niekde je úzus, ako som už spomenul, dávať dieťaťu meno svätého, ktorý práve pripadá na deň jeho narodenia. Dvakrát to isté meno sa deťom v rodine nemá dávať.

Krstní rodičia sa považujú za najbližšiu rodinu. Môžu byť nimi aj slobodné osoby. Teraz má v Dunaegyháze každé dieťa dve krstné matky, voľakedy až šesť. Pozvanie za kmotra (kmotru) sa nemá odmietnuť, idú aj Cigánke. Kmotrovci žijú napospol v úzkom srdečnom pomere, navštevujú sa vzájomne a pomáhajú jeden druhému. Krstným rodičom sa patrí starať o krstňa. Prejavuje sa to najmä pri určitých príležitostiach, ako pri krste, birmovke, svadbe a pohrebe. Tak napr. pri krste dáva krstná mať svojmu krstnému do perinky peniaze, za čo sa mu kúpia *gúňe* (šaty — Kiskörös), dievčaťu zase náušnice. V Múcsonyi dostáva 1–2-ročné krstňa od svojich krstných rodičov tzv. *križmo* (v Suchej Hute *korožma*), čo je vlastne peňažný dar, za ktorý sa mu kúpi látka na šaty, prípadne kabát, topánky a pod. Hovorí sa, že by dieťa bez križma nemohlo ani umrieť. Keď neskôr ide dieťa k birmovke (konfirmácii), opäť ho obdarujú a pohostia. Ani na svadbe a pohrebe nesmú chýbať krstní rodičia. Deti skmotrených rodín zásadne môžu vstupovať do manželského zväzku, hoci niekde sa nesmú brať, lebo by vraj mali nešťastný život (Múcsony). Skôr sa vraj môžu

brať bratanec a sesternica ako deti-krstňatá.

S dieťaťom pekne ustrojeným a prikrytým paplónčekom ide do kostola baba s kmotrami. V Suchej Hute pred odchodom na krst kmotru s dieťaťom na rukách poffkajú svätenou vodou. (Zap. P. Ondrus.)

Ak je viac kmotier a dieťa je ťažké, každá

„Prišli zme pre pohanča a priňesieme vám krestanča“. Po návrate z kostola opäť uvedú: „Odňiesli zme vám pohanča a priňiesli zme vám krestanča. Nak vás Hospodín požehnáva, že bi ste mali radost a potešenie z ňeho.“ V Músonyí zas, keď baba prinesie dieťa od krstu, už vo dvore hovorí: „Žida sme odňiesli,

Obr. 16. Svadobný koláč v slovenskej dedine Nógrádu. Foto Pančík, 1946.

ho trocha odnesie. Nezabudnú vziať si tiež cukru, prípadne kúsok koláča a skleničku vody, aby mali čím dieťa utíšiť, keby sa rozplakalo (Dunaegyháza). V Sarvaši pred krstným obradom vkladá krstná mať dieťaťu peniaze do jedného rožka a krstný otec do druhého rožka vankúšika, aby vraj bolo *pe-ňažituo* (zap. P. Ondrus). Krstný otec má pri obrade krstu iba trpnú funkciu.

Na Čabe prídu krstné matky ráno do domu pre dieťa a prinesú batoh *heroviek* alebo tortu. Odchádzajúc do kostola, povedia:

krescana priňiesli, naj ho boch potríme ocovi, maceri na radosc.“ Potom ho položí na zem pod stôl, pričom poznamená: „*Kto ho naj-račej vidzi, naj ho vidzvihne.*“ — Samozrejme otec ho vezme na ruky. Ten istý zvyk zachovávajú v Novohrade i na Sarvaši (zap. P. Ondrus).

Na viacerých miestach sa praktikuje zvyk predkladať dieťaťu buď po krste, buď až po odstavení rozličné predmety a čakať, po čom siahne. Z toho potom súdria, aký bude mať osud, prípadne povahu. Predložia mu napr.

Obr. 17. Dievča v parte, Tótkomlóš. Foto E. Lazišťan, 1946.

peniaz, chlieb, knižku, ruženec, ihlu a pod. Ak siahne po knižke, predpovedajú mu, že sa bude dobre učiť, ak po ihle (dievča), bude vraj dobrou vyšivačkou.

Krštenie (na Čabe a v Kiskőrösi *krštenia*, v oblasti Miškovca a Sátoraljaújhelya *kerscini*, *krescini*). Počtom prítomných, hojnosťou jedál a nápojov a obradnosťou sa vyrovná miestami svadobnej hostine. Medzi pozvanými okrem blízkej rodiny nesmú chýbať krstní rodičia dieťaťa, pôrodná baba, susedia a známi, takže k stolu zasadá široká spoločnosť ako na svadbe. Jedál a nápojov sa pripravuje veľké množstvo. Kmotry si považujú za povinnosť prispieť na hostinu podľa svojich možností; obyčajne prinesú batoh koláčov a cukrovia, víno, pálené, k tomu kuru, hus alebo kačku, niekde aj mak, fazuľu, vajcia.

Pred začatím hostiny a po nej sa prítomní potichu pomodlia. Potom sa podávajú jedlá v rozličnom poradí — podľa miestnych zvyklostí.

V Múcsonyi je napr. toto poradie jedál:

1. pálené, 2. kuracia polievka, 3. plnená kapusta, 4. nejaké mäso so zemiakmi alebo ryžou, 5. kuracina alebo tefacie viedenské rezne, pričom sa zajedá veľký okrúhly koláč *pleceňik* z pšeničnej múky, a 6. víno, pivo.

V Dunaegyháze nasledujú jedlá v tomto poradí: 1. kuracia polievka, 2. mäso z polievky s cviklou alebo chrenom, 3. kapusta, 4. paprikáš, 5. pečené kury alebo kačky, 6. rozličné koláče a zákusky a 7. kaša varená v mlieku.

Načim podotknúť, že kaša — ako v mnohých krajoch Slovenska — je tu obradné jedlo, ku ktorému sa viaže obyčaj skladaf peňažité dary,¹³ a to najprv dieťaťu, potom na kostol (cirkev) a nakoniec kuchárke. Ona príde po kaši k hosťom s poviazanou rukou, predstierajúc, že sa pri varení popálila. Prítomní ju lutujú: „*No hát, len dajme chudinke, nak sa len vištrábia*“. Pri hostine sa veľa rozpráva, spieva (zvyčajné pesničky) a žartuje, najmä s kuchárkou, ktorá je stredom pozornosti.

Na Čabe po zakončení hostiny voľakedy starenky skákali cez *surdik* pece, medzitým kuchárky, vojdúc do siene, spúšťali na zem plný pekáč s lyžicami. Na ten hrmot sa všetci prítomní dali do hlasitého piskotu a chichotania.

V chudobnej Nagyhute (oblasť Sátoraljaújhelya) sa krštenie konalo takto:

S domácimi bolo na krštení asi 6 žien a dvaja cudzí chlapi; domáceho gazdu nebolo doma, bol práve na *drotárke*. Najstaršia žena sa pomodlila a s ňou ostatné nahlas po slovensky. Po modlitbe sa ponúkala malinová šfava. Nasledovalo štvoro jedál. Kostí z hydiny sa hádzali pod stôl. Potom spomenutá vážna starenka podala tanier krstnej materi, ktorá si pokladala za povinnosť vložiť do neho najväčšiu sumu; po nej aj ostatní dávali, kto koľko mohol. Medzitým spievali:

„*Našli zme ho naheho, naheho, naheho, zdavajme (skladajme) še na ňeho, na ňeho, na ňeho...*“

Počas hostiny sa ešte popíjalo víno, rozprávali sa žarty, ba si aj zatancovali.¹⁴

Hostia odchádzajúc z hostiny zavinšujú

¹³ Inde po hostine hádzu do taniera peniaze babe na *bačkorke* (Sarvaš) a dieťaťu na *košelku* (Pitvaroš). (Zap. P. Ondrus.)

¹⁴ Podľa rozprávania p. M. Gföndu, murárskeho majstra z Békéscsaby, ktorý bol hosťom.

Obr. 18. Slovenská rodina v Cinkote (r. 1924). Fotoarchív Národopisného múzea v Budapešti.

rodičke silu, ktorú stratila pri pôrode, a tiež radosť z dieťaťa (Čaba).

V á d z k a (v oblasti Sátoraljaújhelya a Miškovca *vivot, vivotka, vivotki*). Koná sa obyčajne o 2–3 týždne po pôrode; v Du-naegyháze ide matka s prvým dieťaťom až po šiestich týždňoch na vádzku. Cestou ju sprevádza pôrodná babička, niekde i kmotry a priateľky domu (Čaba). Obrad vádzky má dnes čisto cirkevný charakter. Jeho zvyk-slovný význam spočíva v tom, že je zakon-čením nebezpečného časového úseku pre matku i dieťa. Očistnému obradu vádzky sa ženy bezvýhradne podrobujú. I matka mŕtve-ho dieťaťa ide na vádzku, hoci na pohreb nejde pred vádzkou nikomu, ani vlastnému dieťaťu. Dedinská pospolitosť by ju veľmi ohovorila a odsúdila, keby sa vyhla tejto ustálenej tradícii.

Miestami, napr. na Čabe, sa po vádzke koná hostina ako na krštení.

Opatera a výchova dieťaťa nebýva vždy jedinou a hlavnou starostou matky. Nalie-havá práca v domácnosti, na poli a inde odvádza ju veľmi často od detí a núti zve-rovať deti do opatery starým ženám, prí-padne nedospelým, do roboty ešte nesúcim

deťom. Dieťa býva veľmi dlho v *belčove* (kolíske), niekedy až do 3.–5. roku svojho života. Belčovy sú napospol výrobkami stol-árov, ktorí ich farbia na zeleno, červeno, ozdobujú geometrickými a rastlinnými orna-mentmi, ako aj srdcovými výrezmi v čelách. Na poli ich zastupujú hojdačky z plachiet, ktoré sa vešajú na konáre stromov, prípadne na koly postavené do trojhranu.

Slovenským deťom v Maďarsku spievajú sa uspávanky, podobné našim, napr. v Du-naegyháze:

*Hajouke, hajouke,
nemáš tu mamouke,
tajšli ti do poľa,
na čierno koreňia,
na čierno koreňia
od hláuiki boleňia.*

*

*Hajtá, malá, hajtá,
koliše ta šmajtá,
keta šmajta nahá,
buđen ta ja sama.*

a v Múcsonyi:

*Hajukaj, hajukaj,
do poľa privikaj,
do poľa široho,
do boha miloho.*

*Ušni ti mne, ušni,
velka mi urošni,
velika jag i ja,
krasna jag lelaja.*

Tieto a iné uspávanky by som mohol do-
ložiť viacerými variantmi zo zápisov vlast-
ných i cudzích. Okrem nepatrných odchýlok
v znení zhodujú sa takmer úplne vo forme
i obsahu a rozšírené sú po všetkých slo-
venských krajoch Maďarska. Zvlášť nápadná
je zhoda uspávaniek dolnozemských a novo-
hradských, svedčiaca o pietnom zachovávaní
a vernom tradovaní duchovného dedičstva,
doneseného na Dolnú zem predkami teraj-
ších dolnozemských Slovákov z Novohradu
a Hontu. V tradíciách slovenských kolonistov
je dodnes živá spomienka na tragické zážitky
ich praotcov z čias tureckej poroby. Odráža

sa ona dokonca aj v uspávanke, vyjadrujúcej
žiaľ matky kolišúcej dieťa svojho poturče-
ného syna, ktorý motív u nás literárne spraco-
val Samo Chalupka v známej balade
Turčin Poničan. Variant tejto uspávanky
v Pitvaroši (Čanádska stol.) znie takto:

*Čiči, čiči, maluo Turča,
aždaj si ti moje vñúča;
ked do vojne verbovali,
mojho sina sebou zalí.
Mau na čele maľinuočku
a na buočku kaľinuočku.*

(Zap. P. Ondrus)

To isté vyjadruje variant z novohradskej
Lucfalvy, lenže v obmedzenom a kratšom
znení:

*Hajaj, belaj, malvo Turča,
azda si ti moje vñúča,
aj mój Alberčok takí bov,
zalí mi ho Turci sebov.¹⁵*

(Zap. P. Ondrus)

Pohrebné zvyky

Dnešný slovenský pohreb v Maďarsku má
naoko ráz čisto cirkevných ceremónii, no pri
pozornom a hlbšom skúmaní zistíme, že ľud
miestami zachováva zaujímavé úkony a prv-
ky starého pohanského obradu, hoci nevedo-
mky a nemajúce potuchy o ich pôvodnom
význame.

Vo všeobecnosti možno povedať, že slo-
venský človek sa smrti nebojí, so životom sa
lúči s odovzdaním do božej vôle a ľaká sa
iba príliš náhleho skonu alebo pomalého
skonávania. Takéto nezvyčajné prípady od-
chodu na druhý svet považuje neraz za úči-
nok nejakej kliatby, prípadne ich chápe ako
trest za popáchané hriechy.

Mladí a zdraví ľudia na smrť zriedka po-
myslia, iba keď ich stihne nešťastie, úraz,
choroba, začnú rozmýšľať o posledných ve-
ciach človeka. V núdzi vyhľadávajú aj lekár-
sku pomoc, častejšie však — najmä na de-
dine — uchylujú sa k praktikám domáceho

liečenia, ako sú: okiadzanie zelinkami, pitie
odvarov, parenie sa, močenie nôh a pod.

Smrť — podľa ľudových predstáv — vo-
pred naznačujú nezvyčajné zjavy: umiera-
júci má zlé sny, vidí stáť pri svojej hlave
smrť, počuje hlas kuvika, zavýjanie psa
a pod. Taký istý význam sa pripisuje tiež
všelijakým čudným úkazom v dome, ako
buchotaniu na povale, praskaniu nábytku, stôl
klopká, dvere sa samy otvoria, hodiny zasta-
nú, lampa *zdochne*, obraz alebo tanier spad-
ne zo steny atď. Všetky tieto povery majú
veľký magicko-symbolický význam.

Starí a chorľaví ľudia umierajú spokojne.
Pred smrťou spravidla dajú si svedomie do
poriadku, vyspovedajú sa a prijímú svia-
tosti, majetok buď rozdelia medzi deti, buď
urobia v prítomnosti notára či starostu obce
závet, rozlúčia sa s rodinou a známymi a vy-
slovia svoje posledné žiadosti. Vo chvíli ťaž-
kého, pomalého skonávania zídu sa rodina

¹⁵ Porov. K. Plicka, *Slovenské uspávanky*, Slovenské pohľady 43, 1927, 460—474.

Obr. 19. Drevené náhrobníky na cintoríne v Tótkomlóši. Foto E. Lazišťan, 1946.

a známi umierajúceho k jeho smrteľnému lôžku, aby mu modlitbou a spievaním nábožných piesní uľahčili prechod na druhý svet. Niekde v snahe uľahčiť skon berú umierajúceho podušku spod hlavy, a keď ani to nepomáha, postaví postel s umierajúcim z kúta do prostriedka izby v smere povalových hrád (Dunaegyháza) alebo kladú umierajúceho na zem na slamu prikrytú bielou plachtou (Perecesbánya pri Miškoveci). Ten istý účel má zapalovanie hromničnej sviečky v záhlaví postele. Podľa rozličných správ dlho a ťažko umierajú veľkí hiešnici a bosorky.

Na smútok sa príbuzenstvo pripravuje až v poslednej chvíli, keď už smrť je istá. Naponáhlo sa zháňajú tmavé šaty. Kto ich nemá, dáva si ich ušit. U mužov sa novšie vžíva nosenie čiernej pásky na ramene.

Vo chvíli skonu sa musí vykonať mnoho nevyhnutných opatrení, ktoré majú za účel vypraviť nebohého na druhý svet, ochrániť

jeho ducha od nebezpečenstva zlých a démonických síl, ako aj chrániť pozostalých od škodlivých vplyvov mŕtveho. Preto najprv starostlivo umyjú a oblečú mŕtve telo.¹⁶ Túto službu koná na mnohých miestach staršia chudobná žena, ktorá si tým vyslúži ako odmenu niečo šatstva po nebohom, prípadne naturálie a peniaze; inokedy si susedia preukazujú v takýchto prípadoch vzájomnú pozornosť a pomoc. Dospelých nebožtíkov aj oholia. Oblečenie nebohého býva čiernej farby u starších a bielej farby u mladých, nikdy však sa nesmie použiť červená farba. Býva zvykom dávať do truhly svadobné šaty. Hovorí sa: „Tie mi budú do jami, lebo boli na prísahí“ (Dunaegyháza). Oči mŕtvemu ihneď zatlačia, aby *nevizeral*, t. j. nepôsobil škodlivo svojím pohľadom na živých. V Perecesbányi kladú ešte na stiahnuté viečka nebohému mince z obavy, aby oči opäť neotvoril. Aby sa mŕtvemu neotvárali ústa, podväzujú mu bradu bielym ručníkom. V dome prestáva všetka

¹⁶ V Dunaegyháze kladú predtým telo nebohého na zem, aby vychladlo.

činnosť, je vôbec zakázané v tom dome kúriť a variť a do samého pohrebu sa pozostali stravujú buď u susedov, buď u rodiny. Keďže sa okolie mŕtvol považuje za ohrozené, odstraňujú sa z jej blízkosti pokrmy, ba i voda sa vraj kazí a načim ju vyliat. Slamu, na ktorej mŕtvy ležal, vyhadzujú na hnoj a vodu, v ktorej ho umývali, vyliavajú tamtiež. Takáto mŕtva voda má ničivú moc, hubí všetko živé, čoho sa dotkne, ľudí, dobytok i rastlinstvo. Preto, ak sa chcú potomci nebohého pomstiť jeho hnevníkovi, vyliavajú ju do jeho domu alebo dvora.

Duša opúšťa telesnú schránku nebohého hneď po úmrtí, preto s snahe uľahčiť jej odchod otvárajú všetky okná i dvere. Z obavy, aby duch mŕtveho nezostal v dome, zastrú aj zrkadlá a zastavia hodiny. O duši má ľud rozličné predstavy. Najrozšírenejšia je predstava duše ako pary, ktorá uniká z tela mŕtveho pri jeho poslednom výdychu (predstava literárneho pôvodu), veľmi často sa stotožňuje s krvou (Čaba, Dunaegyháza), nechýba však ani konkrétna predstava o duši v podobe malej ruky alebo častejšie v podobe vtáka.¹⁷ Naši rodáci v Perecesbányi¹⁸ trajú, že duše statočných ľudí ako biele holúbky vzlietnu do neba, duše hriešnikov zas v podobe čiernych holúbkov idú rovno do pekla, ako si zaslúžili.

Podľa jednej verzie sa duša nebohého zdrúže v dome dovtedy, kým telo nevynesú na cintorín. Všetko vraj vidí, čo sa okolo mŕtvol deje, a počuje, čo sa v dome rozpráva.

Úmrtie sa oznamuje zvonením; v Dunaegyháze chlapovi vyzvoní trikrát a žene dvakrát na veľkom zvone, chlapcovi trikrát a dievčaťu dvakrát na malom zvone.

Po umytí mŕtvolu oblečú do smrtných šiat, pričom sa usilujú presne vyplniť žiadosť nebohého. Ak si žiadal sobášne šaty, oblečú mu ich. U baníkov v Perecesbányi bývalo zvykom dávať nebohým do truhly banícke šaty, ktoré si boli sem priniesli zo Slovenska. Tým sa stalo, že dnes nájdeme v celej rozsiahlej baníckej kolónii sotva 10–12 baníckych rovnošiat. Tu nebohým neobliekajú bielizeň ani

neobúvajú topánky, iba ponožky im nafaňujú nohy. Hlavy im nechávajú obyčajne holé, niekedy však sa im kladie klobúk alebo čiapka vedľa hlavy. V Dunaegyháze kladú vždy chlapovi na hlavu čiapku, prípadne klobúk, žene zas ručník (šatku). Takto ustrojenú mŕtvolu potom uložia do truhly zhotovenej stolárom a truhlu postaví na lavicu alebo na stôl. Mŕtvola leží v nej vystretá, s rukami skríženými na prsiach alebo spočívajúcimi pozdĺž tela. Prv než mŕtvolu uložia, truhlu vysvätia svätenou vodou a okadia *temianom*. Podobne, keď je už mŕtvola uložená a obvykle zavinutá do dvoch bielych plachiet, znova ju domáci vysvätia, fŕkajú ju rozmarínom namočeným do svätenej vody (Perecesbányi). Tieto úkony majú apotropajno-ochranný význam. Na spodku truhly bývajú potrúsené drevené stružliny a pod hlavou nebohého vankúšik tak isto napchaný stružlinami.

Ak si to nebohý žiadal, dávajú mu na jeho i vlastné uspokojenie do truhly ešte rozličné drobné predmety jednak povahy apotropajno-ochrannej, ako posvätené zeliny, modlitebné knižky¹⁹ (evanjelici *Tranoscus*), pátričky a pod., jednak predmety bežnej potreby: fľašku pálenky alebo vína, fajku, tabak, zápalky, britvu, nôž, hrebeň, niekedy dokonca i cennosti, ako hodinky, prstene atď. Z iných žiadostí nebožtíkov uvádzam ešte tieto:

Muž jednej Dunaegyházkanky veľmi ľúbil bryndzové halušky. Žena, verne plniac jeho žiadosť, nosila mu ich na hrob. Keďže pri opätovných návštevách hrobu nikdy nenašla ani stopy po obľúbenom jedle nebohého, verila, že ich zjedol. — Iný občan z Dunaegyházy, ktorý umrel v peštianskej nemocnici, kázal si zahrať hudcom na svojom pohrebe tri veselé nôty.

Umierajúci baník v Perecesbányi žiadal od svojej ženy splnenie tejto žiadosti: Keď sa vraj na tretí deň po smrti vráti, čo jej oznámi zaklopaním na skriňu, má sa ho opýtať: „Čo keš, čo nekesh?“ — Keď jej vraj odpovie: „Nič!“, bude mať pokoj a už sa nevráti.

¹⁷ Porov. L. Niederle, *Moravské Slovensko*, zv. II, 693.

¹⁸ Sú to napospol baníci prisťahovaní sem asi pred 70 rokmi z okolia Banskej Štiavnice, Banskej Bystrice a Brezna.

¹⁹ V Bukszentlászló prišli takým spôsobom o všetky slovenské modlitebné knižky.

Kropenie mŕtvoly svätenou vodou a obkurovanie temianom majú aj podľa ľudového výkladu zmysel — zamedziť nebohému posmrtný návrat.

Na mnohých miestach býva zvykom rozličné predmety po nebohom predať, prípadne rozdať chudobným a Cigánom.

Až do pohrebu sa pri umretom vystrieda veľa návštevníkov. Cez deň chodí ho opáčiť rodina a známi, modlia sa za spásu jeho duše a spievajú nábožné piesne. Večer sa opäť zídu pri truhle príbuzní a známi z celej dediny, zotrávajúc neraz do polnoci v modlitbách a spievaní žalmov. Pritom sa aj pozhovárajú, zajedia si a vypijú, čo im domáci predložia. V Dunaegyháze predkladajú návštevníkom v bohatších domoch paprikáš, vyprázané mäso a víno. Nato sa všetci rozídu domov a domáci, zamknú dom a nechajú mŕtveho samotného, odídu spať do susedov alebo k rodine. Izba s nebohým zostáva osvetlená lampou alebo horiacimi sviecami. Na druhý deň a večer sa koná to isté. V Perecesbányi voľakedy i cez noc bdeli pri mŕtvom, pričom si chlapi, ak im bol dlhý čas, aj zakartovali.

Obradné bdenie sa v niektorých krajoch zachováva, zato nariekanie či vykladanie nad mŕtvym existuje už len miestami pri pohrebe.

Na Čabe sa koná pri mŕtvom tzv. *virastás*²⁰ (bdenie). Večer v deň úmrtia o 8. hod. zide sa v dome nebohého rodina, známi a susedia, obsadia stoly a začne sa obrad týmto prejavom starejšieho:

Trúchlivé, skormúčené zhromaždenie! Milí bratia a sestri f Kristu Pánu!

Náš Pán Ježiš Kristus nám to poučenie dával f svojom svatom slove, že lépe jest jíti do domu zármutku nežli do domu hodo-vaňa, a to preto, že sa tu vidí každého človeka skonáňi. Kto si toto rozváži, zloží si ho aj f sŕci svém. Nuž aj mi zme prišli do tohto domu, plného zármutku, aby zme tu z našima milíma pesničkami a modlodbami Pána Boha oslavovali, pritom ale nášmu zesnulému spolubratovi (spolusestre) ostatnú jeho počestnosť vykonávali a jeho skormúčeních rodičov (manželku a pod.) slovom božím

pošešovali, mi ale — každá duša kresťanská — s toho dobrí príklad a poučenie brali. Prv, ako bi zme túto našu svatú prácu začali, poprosíme Oca nášeho ňebeského v nábožnej modlitbe za dar Ducha svätého spolu fšeci skrušením srcom vzdichňime takto:

*Bože, Ducha tvého svätého
daj nám do srce nášeho,
at pri pravej pobožnosti
pridržíme sa s pilnosťi
a po tomto našom časnom skončení
ňech máme s Tebou v ňebi bidleňi.
Pomoc naše at jest v jmenu Páňe,
kteriž učinil ňebe i zeme,
jeho svaté méno buďiž od nás
pochváleno a zvelebeno ostavať až na
veki —
ve meno Boha...*

Ešte k tejto našej modlodbí pridáme prozbu nábožnej piesne č. 332²¹ za dar Ducha svätého: Otče náš, milý Paně...

Po nej sa spieva večerná pieseň. Potom sa podľa príležitosti vyberajú piesne pohreb-
né, o pokání, o križi a pod.

Keď sa okolo 11. hod. virastás skončí, prítomným sa podáva chlieb a syr na kare, pričom sú tie isté modlitby a spevy.

Pohreby sa konajú obyčajne na tretí deň popoludní. Pri zabíjaní truhly sa pozostali krátko lúčia s nebohým. V Dunaegyháze manželka prežehnáva mŕtvolu svojho muža a zvyčajne povie: „S tebou sa prežehnám a Pánu Bohu ťa porúčam.“ V Perecesbányi pri rozlúčke opäť mŕtvolu posvätia a pomodlia sa. Niekde — ale zriedkavo — odberajú sa od nebohého bozkaním jeho ruky.

Keď truhlu vynášajú zo stavania na dvor, býva zvykom vo dverách sa zastaviť a tri razy udrieť truhlou o prah ako na rozlúčku. Počas cirkevného obradu stojí rodina na čestnom mieste — pri hlave nebohého. Plač a nariekanie pri truhle je bežným zjavom; prepuká najmä pri spievaní odobierky. Ak nemá kto z rodiny žiaľ, plačú cudzí ľudia. Terajšie vykladanie nemá ustálený rytmický tvar rýmovaných veršov, ale je prostou melodickou improvizáciou, v ktorej sa — často neúprimne — vychvaľujú cnosti

²⁰ Podľa maďarského pomenovania nemožno súdiť o prevzatí tejto obyčaje od Maďarov.

²¹ Z *Tranoscia*.

nebohého a vyslovuje sa prosba za odpustenie od všetkých, ktorým azda ublížil. Nárek ženy nad mužom nesie sa asi takýmto tónom: „*Jaj, milí muoj, premlení, ver si mi len dobrí bou, ako ta len zabudňem...*“ (Dunaegyháza).

Zo dvora vynášajú mŕtveho vždy nohami vopred, aby sa jeho duch nevrátil späť, a ďalej na ceste do cintorína ju podľa okolností alebo nesú, alebo vezú uprostred pohrebného sprievodu, ktorý sa koná podľa cirkevných predpisov. Len pri pochovávaní slobodných osôb toto príberá formu svadobného obradu. Devu na vydaj, vystrojenú na druhý svet ako mladuchu, nesú mládenci a po oboch stranách rakvy sprevádza ju 4–8 párov družbov a družíc oblečených taktiež svadobne. V Dunaegyháze sa im za túto službu dostane pohostenia a okrem toho každá družička dostane na pamiatku jednu šatku na hlavu a družbovia po jednom ručníčku (Dunaegyháza).

Pred spustením rakvy, častejšie však po spustení rakvy hádže sa do jamy po hrudke zeme ako na ostatnú rozlúčku a prežehnajú hrob, na ktorý sa pokladú vence, pozostali vrátia sa domov.

Bez ceremónii pochováajú sa len deti bez krstu a miestami aj samovrahovia, obesenci, pre ktorých býva vyhradené osobitné miesto niekde v kúte cintorína alebo v jarku vedľa cintorínskeho plota.

Hrob, ako miesto večného odpočinku, býva u ľudu v posvätnej úcte. Z obavy pred znepokojením a pomstou mŕtveho neslobodno z hrobu kvety trhať, privoniavať k nim pod hrozbou straty čuchu, sviečky kradnúť v deň Dušičiek a vôbec neslušne sa pri hrobe správať. V predstave ľudu už mŕtvy človek vzbudzuje strach, že by po smrti mohol znepokojovať pozostalú rodinu, tým viac škodlivým vplyvom na okolie pôsobia obesenci prívolávaním vetrov a búrok, ďalej duchovia samovrahov, obetí vrážd, šestonedfok, neživo narodených detí atď. Telá veľkých hriešnikov vraj zem neprijíma, ale ich vyvrhuje na povrch.

Po návrate z cintorína si domáci umyjú ruky, aby sa zbavili škodlivých vplyvov, pochodiacich od mŕtvol (Dunaegyháza).

Po skončení pohrebných obradov sa v dome zármutku usporiada slávnostná hostina, zvaná na Čabe a v Čanádskej stolici

kar a v banických osadách pri Miškovci *jauzňa* (z nem. Jause). Okrem rodiny zúčastňujú sa na nej v rade pozvaných hostí susedia, kmotrovci, priatelia nebohého, nosiči truhly a iní. Príprava hostiny si vyžaduje značný náklad. V Csanádalberti sa pri tej príležitosti v bohatších domoch zabije krava, v chudobnejších sviňa, prípadne ovca, z čoho sa navarí paprikáš. Hostia sa teda majú čoho najesť a o pijatiku, najmä o víno a pálenku, v Maďarsku niet núdze. Hoci hojnosť jedla a nápojov dodáva slávnosti veselý ráz, nechýba na nej ani plač, modlitby a trúchlivé piesne. V Dunaegyháze pri tejto príležitosti obdarúvajú chudobných *cipolčekmi* (bochníkmi) a častujú vínom.

Čabiansky kar je vážnym zakončením pohrebného obradu. Koná sa tiež v dome zármutku bezprostredne po návrate z cintorína za veľkej účasti príbuzných a známych nebohého. Zato hostenie je nadmieru skromné; prv sa podával chlieb a syr, teraz chlieb s bryndzou a klobásou, lebo syra niet. Vedúce slovo má tu opäť starejší, ktorý pred jedlom takto prehovorí k stolujúcim:

Máme j Pisme svatom doloženú tú praudu, kerá nás takto poučuje. Náleza sa j Tobiášovej kňiži, kdiš takto zňie: „Synu můj, dávej chléb svůj při pohřebování svojich spravedlivých!“ — Nuž aj títo skormúcení rodičovia dosvečujú tú praudu j Pisme svatom doloženú, keť podávájú nám tento boží dar, abi oni ich sinovi zesnulému pamiatku obhradili, abi tá pamiatka ostála aj medzi nami požehnaná. Akou láskou ho oni tedí podávájú, takou láskou aj mi přijmeme a každí z ňeho pod mierou užime. Pru, ako bi zme používali, vzdichňime Pánu Bohu z vrúcnim srcom takto společně:

*Bože, Ti mňe vábiš, voláš k sebe,
ja přicházim, hledám Tebe;
ten, gdoš sa vrúčně modlieva
a nábožnie piesňe spieva,
ten biva požehnaní
a z darma božíma nasícení.*

Potom rukou prežehná jedlo so slovami: „*A to ve jmenu Boha, Oca i Sina i Duchu svatého. Amen.*“ A dodá: „*Nak sa páči používatí.*“

Po jedení zasa starejší prehovorí:

Náz drahí Spasiteľ, Pán Ježiš Kristus, ten običej míval, že pri stole aj piesničke spieval zo svojma učedníkma. Tedi aj mi si zaspievame pieseň pot číslom 728: Tobět sluší díkčinění, verš 1., 4. a 5. Na potešenie skormúcenich si zaspievajme pieseň číslo 1032: Ukojme plně smútku svého, verš 1., 2. a 8.

Na konci povie modlitbu:

*Požehnáni, Ježiši, požehnávaš
a nám svoje dari štedre podávaš,
za to mi Tebe ďekujeme, chválíme, vebíme
zde časne na zemi, potom večne v ňebi.*

Amen.

Po tejto modlitbe sa ešte starejší odoberie od všetkých príbuzných a známych zosnulého alebo povie zo slova božieho vedúce slová na potešenie:

Milí skormúcení rodičovia!

Svetkami zme vážho taškého zármutku, útrpnost vašu aj mi cítíme. Aj potešujúce slová vám dávame, to jest vieme len telko poviedať, že ňeplačeš, ale toto slovo naše — tak sa nám zdá — že mnoho ráz na bolavuo srce len večči žiaľ spôsobíme; ale podávame vám lepšuo potešenia, keruo Pán Ježiš Kristus podáva skormúcenim, že „já jsem cesta, pravda i život. Kdož věří ve mne, byť pak i umřel, živ bude“. Toto nak vám slúži na vaše ubolanuo srce ako balzan potešenia. Amen. — V meňe fšetkích nás skrze mňa vdaku dávame za toto používaňie a vinšujeme, abí vám to Otec ňebeski z jeho štedrej ruki mnohonásobne vinahradil a vás vo vašon zármutku potešil. Ván pak, kerí ste čokoli užili, k dobrému užitku vinšujen. Na zajtra o pol vosmej kto budete oslovení,

dostaute sa do chrámu božieho na službi božie.

Nasledujúceho dňa sa po bohoslužbách ide do cintorína k hrobu, kde sa opäť starejší pomodlí:

Milí skormúcení!

Pri tomto hrobe s tou nádejou stojme, ako to Pavel apoštol poučoval svojich veriacich, že pamatujte na Krista, že ako On, tag aj mi staňeme a spolu radovať sa budeme ňebeskej radostí. Amen. Sláva Bohu atd.

Potom sa ticho zaspieva na rozlúčku. 1. verš piesne Vzkříšení čekejme.

Z cintorína sa znova všetci vrátia do domu zármutku na krátke posedenie s hostinou a pobožnosťou. Podáva sa obyčajne: kuracia polievka, paprikáš s makarónmi alebo haluškami a šišky. Modlitby sú ako na kare. Z piesní sa spievajú tieto: č. 726: Příkladom Pana Ježiše, verš 1., 2. a 11. a č. 160: Nyní, můj milý Pán Ježiš, verš 20., 22., 23., 25., 26. K tomu sa ešte zaspieva na potešenie pieseň č. 869, 866 alebo č. 498 a na závierku pieseň č. 849: Všickni, kteří po zemi chodíte.²²

Ešte pár slov o smútku za nebohým. Navonok prejavujú smútok v šatení prevažne ženy. Niekde aj dom smúti; v Dunaegyháze napr. ak umrie gazda alebo gazdiná, do roka nebielia dom zvonku.

V Iude žije viera, že sa nebohý v prvú noc (Dunaegyháza), prípadne v tretiu noc (Perecesbánya) po smrti príde odobrat od pozostalých, ohlasujú svoj príchod rozličnými znameniami, ako napr. zaklopaním na dvere, na nábytok, zvírením vzduchu a pod.

²² Všetky piesne pod uvedenými číslami sú v *Tranoscium*, ktorý je dodnes jediným cirkevným spevníkom slovenských evanjelikov v Maďarsku.

GESELLSCHAFTLICHE UND GEISTLICHE KULTUR DER SLOWAKEN IN UNGARN

Zusammenfassung

Die anwesende Arbeit fasst die Ergebnisse der volkskundlichen Forschung des Verfassers unter den Slowaken im Ungarn im Jahre 1946 zusammen, und zwar das Material aus der gesellschaftlichen und geistlichen Kultur. Die ganze Arbeit, die den Titel „Gesellschaftliche und geistliche Kultur der Slowaken in Ungarn“ trägt, schrieb der Autor in den ersten Jahren nach der Beendigung der Durchforschung und verteilte sie in 15 Kapitel. Die Arbeit wurde in jener Zeit nicht herausgegeben, der Verfasser setzte in seinen Forschungen nicht fort. Die Redaktion der Zeitschrift Slovenský národopis (Slowakische Ethnographie) entschloss sich die Arbeit mit Fortsetzungen in der Form von Materialbeiträgen zu veröffentlichen. Mit dieser Veröffentlichung wollen wir die bis jetzt in Handschrift bleibenden Aufsätze den Wissenschaftlern und dem Lesekreise der Zeitschrift zugänglich machen.

Im Vorwort beschreibt der Autor die volkskundliche Forschung unter den Slowaken im Ungarn im Jahre 1946, an der er zusammen mit R. Bednárík, A. Melicherčík und A. Polonec teilnahm. Die Erforschung fand in der Zeit der Propagationsaktion verwirklichter zufolge dem II. und III. Kapitel des tschechoslowakisch-ungarischen zwischenstaatlichen Abkommens über den Bevölkerungsaustausch vom 27. Februar 1946 statt. Rudolf Žatko zog in 7 Wochen durch vier Forschungsgebiete: Békéscsaba, Kiskőrös, Sátoraljaújhely und Miskolc. Das gesammelte Material bildet den Grund seiner Arbeit. Es stammt von 48 Informatoren. Die Ergänzungsangaben wie Belege über die Bräuche und Folklore aus den anderen slowakischen Teilen des Ungarns gewann er einerseits aus der Literatur, andererseits vom P. Ondrus und K. Palkovič. Der Verfasser häufte sehr viel Material, aber es hatte auch viele Lücken und Fehler, an konnte daraus keine entsprechenden Skizzen der erforschten Gebiete machen, nicht einmal die Schlüsse auf der Basis des Vergleiches der slowakischen Volkskultur der gegebenen Regionen mit der Volkskultur ihrer ungarischen Umgebung, beziehungsweise mit ihrer ursprünglichen Umwelt in der Slowakei, aus der die Vorfahren heutiger Slowaken im Ungarn vor 200–250 Jahren fortgingen. Letzten Endes war es der Inhalt und Umfang des gesammelten Materials, der selbst über den Charakter der Arbeit entschloss und ihre Bearbeitungsmethode bestimmte. Der Autor benützte die Methode der wissenschaftlichen Beschreibung und fasste das ganze Material zusammen. Die Arbeit hat ihre Bedeutung und ihren Zweck; sie kann und soll als klassifizierte Reserve von volkskundlichen Fakten für weitere Arbeiten dienen und gleichzeitig die Erkennungsquelle von Qualitäten sein, deren Schöpfer und Träger das slowakische Volk im Ungarn ist.

Im ersten Teil veröffentlichen wir die Bräuche bei der Geburt des Kindes und die Begräbnisbräuche.

I N H A L T

STUDIEN

Viera Urbancová, Ondrej Braxatoris und seine Bedeutung für die Anfänge der slowakischen Volkskunde	353
Karol Andel — Michal Markuš, Das Transportwesen in Mittelzemplin (Ost-slowakei)	377
Naďa Valášková-Šurkalová, Ausserungen der Territorialdifferenzierung im Rahmen eines Dorfes	413
Soňa Burlasová, Einfluss der doppelseitigen Besiedlung auf die Liederfolklore des Dorfes Selenča I.	437

MATERIALIEN — ARCHIVALIEN

Rudolf Žatko, Gesellschaftliche und geistige Kultur der Slowaken in Ungarn I.	477
---	-----

RUNDSCHAU

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

C O N T E N T S

STUDIES

Viera Urbancová, Ondrej Braxatoris and his Importance for the Beginnings of the Slovak Ethnography	353
Karol Andel — Michal Markuš, The Folktransport in the Region of Central Zemplín (East Slovakia)	377
Naďa Valášková-Šurkalová, The Manifestations of the Territorial Differentiation within the Framework of one Village	413
Soňa Burlasová, The Influence of the Double-Dealing Settlement upon the Song Folklore of the Village Selenča I.	437

VARIOUS MATERIAL — ARCHIVES

Rudolf Žatko, The Social and Spiritual Culture of Slovaks in Hungary I.	477
---	-----

COMMENTARY

BOOK REVIEWS AND REPORTS

S O M M A I R E

ARTICLES DE FOND

Viera Urbancová, Ondrej Braxatoris et son importance pour la formation de l'ethnographie slovaque	353
Karol Andel — Michal Markuš, Transport populaire dans la région de Zemplín (Slovaquie de l'Est)	377
Naďa Valášková-Šurkalová, Signes des la différenciation territoriale dans le cadre d'un village	413
Soňa Burlasová, Influence de la colonisation double sur les chansons populaires du village Selenča (Yougoslavie) I.	437

MATÉRIAUX — ARCHIVES

Rudolf Žatko, La culture sociale et spirituelle des Slovaques en Hongrie I.	477
---	-----

INFORMATIONS

ANALYSES ET COMPTES RENDUS

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания XIX, 1971, № 3.
Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы Д-р Божена Филова и Павол Стано
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang XIX, 1971, Nr. 3. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Pavol Stano
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume XIX, 1971, No. 3.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Pavol Stano
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
revue de l'Académie slovaque des sciences
Anne XIX, 1971, No. 3. Parait quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: Dr. Božena Filová et Pavol Stano
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS
Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník XIX, 1971, číslo 3. — Vychádza štyri razy do roka
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka Dr. Božena Filová

Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: prof. dr. Rudolf Bednárík, dr. Soňa Burlasová, dr. Emília Horváthová,
dr. Soňa Kovačevičová, dr. Jaroslav Kramárik, dr. Michal Markuš, doc. dr. Ján Michálek,
dr. Ján Mjartan, dr. Štefan Mruškovič, dr. Viera Nosáľová, doc. dr. Ján Podolák

Technická redaktorka Jaroslava Macherová

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 20,—, celoročné predplatné Kčs 80,—
Výmer PIO 2385/49-III/2

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII

© by Vydavateľstva Slovenskej akadémie vied 1971